

RECENZII

O enciclopedie cu caracter de unicat a dinamicii istoriografiei românești din cele mai vechi timpuri până în prezent

De-a lungul mai multor decenii deja, - inclusiv până la căderea comunismului în Europa Centrală și de Est și dispariția Uniunii Sovietice, - ideea elaborării și editării unei ample enciclopedii destinate consemnării datelor esențiale despre reprezentanții scrisului istoric, menite să configureze dinamica istoriografiei românești din cele mai vechi timpuri până în contemporaneitate, a fost formulată, susținută și promovată în diverse medii academice și universitare, inițiativele respective rămânând, cu toate acestea, doar în faza de intenții sau ajungându-se la rezultate parțiale. Astfel se prezintă, bunăoară, Enciclopedia în patru tomuri, pregătită sub egida Academiei Republicii Populare Române / Academiei Republicii Socialiste Române (coordonator principal fiind Dimitrie Macrea, membru corespondent al Academiei) și tipărită la Editura Politică în 1962-1966¹.

Dincolo de anumite disfuncționalități, impuse de rigorile regimului comunist în perioada postbelică, Enciclopedia istoriografiei românești, inițiată de un colectiv compus în majoritate din personalul institutelor de cercetare afiliate Academiei Române, având drept coordonator științific pe prof. dr. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei Române și director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din București, în cooperare mutuală cu conducerea Editurii Științifice și Enciclopedice din București, reprezentată de directorul ei, Mircea Măciu, și tipărită de către editura amintită în anul 1978², s-a remarcat prin rigoare și echilibru, având meritul de a fi inclus mai mulți istorici care suferiseră represalii dure în perioada stalinistă, găsindu-și astfel o parțială reabilitare. Dovadă a calității și prețurii mediilor intelectuale este și faptul că, în pofda tirajului generos de care a beneficiat, estimat la 9.000 de exemplare, volumul s-a epuizat într-un timp-record.

¹ *Dicționar enciclopedic român*. Coordonator principal: D. Macrea. Vol. I-IV, Editura Politică, București, 1962-1966.

² *Enciclopedia istoriografiei românești*. Coordonator științific: prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

Un nou efort în aceeași direcție a avut drept rezultat realizarea, între 1993 și 2009, a celei mai ample Enciclopedii în șapte volume, concepută în cadrul Editurii Enciclopedice din București, sub coordonarea generală a lui Marcel Popa³.

Cu toate acestea, materializarea intenției editării unei cvasi-exhaustive lucrări enciclopedice a reprezentanților scrisului românesc din cele mai vechi timpuri până în contemporaneitate a devenit posibilă abia în ultimii ani, acest lucru datorându-se inițiativei, entuziasmului și admirabilului efort editorial coordonat de acad. Victor Spinei, vice-președinte al Academiei Române și membrul corespondent al Academiei Române, Dorina N. Rusu, proiect la care și-a dat concursul un colectiv de 358 de autori, - un număr cu totul impresionant, nedepășit, până în prezent, de nici o altă lucrare din sfera umanistică concepută pe teritoriul românesc, ilustrând emulația generată de proiectul enciclopedic⁴.

Așa cum menționează coordonatorii Enciclopediei, proiectul în cauză a fost prestabilit la sfârșitul anului 2019, din momentul în care conducerea Secției de Științe Istorice și Arheologice a Academiei Române, a preluat efectiv ideea întocmirii și editării Enciclopediei reprezentanților scrisului istoric românesc, înscriind-o în planul de cercetare prioritar al institutelor din subordine din anul următor. Materializarea mega-proiectului editorial a fost posibilă inclusiv prin asocierea unor numeroși specialiști din afara institutelor Academiei Române, provenind din mediul universitar, muzeistic și arhivistic atât din România, cât și din diasporă. Nu au fost uitați nici exponenții reprezentativi ai științei istorice românești din Republica Moldova, care au activat în cadrul institutelor de profil din fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească, iar, după dispariția Uniunii Sovietice în decembrie 1991, din Republica Moldova. Potrivit coordonatorilor Enciclopediei, aspirația de a oglindi într-un ansamblu unitar și coerent demersurile științifice inițiate de o parte și de alta a Prutului este pe deplin justificată, inclusiv „prin prisma realității că istoriografia din Basarabia a înregistrat realizări notabile atât înainte, cât și, mai cu seamă, după proclamarea independenței statale”, reflectând „un perceptibil salt calitativ al potențialului intelectual din lumea academică, ce merită a fi cunoscut și apreciat”⁵.

Precum relevă chiar titlul lucrării avizate, aceasta este focalizată prioritar spre reprezentanții scrisului istoric, avându-se în vedere toate ramurile principale adiacente acestui domeniu: arheologia, numismatica, epigrafia, sfragistica, diplomația, heraldica, genealogia, paleografia, prosopografia etc. Totodată, coordonatorii proiectului au reieșit din considerentul că orice încercare de reconstituire

³ *Dicționar enciclopedic român*. Coordonator general: Marcel Popa. Vol. I-VII, Editura Enciclopedică, București, 1993-2009.

⁴ *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*. Coordonatori: Victor Spinei, Dorina N. Rusu. Vol. I, 699p.; Vol. II, 588p.; Vol. III, 443p.; Vol. IV, 431p.; Vol. V, 553 p. Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, 2011.

⁵ Victor Spinei, Dorina N. Rusu, *Un nou demers cu propensiuni enciclopedice*, în *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*. Coordonatori: Victor Spinei, Dorina N. Rusu. Vol. I, Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, 2011, p. X-XI.

cât mai fidelă a evoluției complexe a societăților revoluate sau contemporane nu este posibilă numai prin expunerea și prospectarea evenimentelor și fenomenelor de factură strict istorică, ci este absolut necesară o perspectivă multiaspectuală a ansamblului devenirii umane, implicând vaste cunoștințe din domeniul geografiei, geologiei, climatologiei, toponimiei, antropologiei, demografiei, sociologiei, etnografiei, folcloristicii, dreptului, religiei, culturii, artelor etc.

O importantă trăsătură distinctivă a Enciclopediei scrisului istoric românesc în șase volume față de toate proiectele editoriale anterioare constă în recuperarea unui număr impresionant de istorici supuși represiunilor autorităților comuniste în perioada postbelică. Se constată un număr nebănuț de mare al reprezentanților scrisului istoricamnați prin exercitarea represaliilor autorităților comuniste, care au fost încarcerăți, îndepărtați din serviciile unde profesau, marginalizați și tracasați, printre ei aflându-se unii care cumulasera demnități politice și administrative, dar și tineri istorici bănuți de ostilitate față de regim. Prefățătorii Enciclopediei, acad. Victor Spinei și membrul corespondent al Academiei Române Dorina N. Rusu, invocă inclusiv faptul că în urma reformelor din vara anului 1948 din vechea Academie, redenumită Academia Republicii Populare Române, au fost excluși 113 membri, 33 dintre care aparțineau Secției istorice (cuprinzând istorici, juriști, geografi, filosofi, economiști). Din cadrul aceleiași secții au fost îndepărtați 21 istorici: opt titulari (Nicolae Bănescu, Gheorghe I. Brătianu, Silviu Dragomir, Alexandru I. Lapedatu, Ioan Lupaș, Ion I. Nistor, Niculae M. Popescu, Radu R. Rosetti; acestora li s-a adăugat sociologul Dimitrie Gusti și geograful Simion Mehedinți), 11 corespondenți (Romulus Cândea, Mihail Costăchescu, Virgil N. Drăghiceanu, George Fotino, Vasile Grecu, Scarlat Lambrino, Constantin Marinescu, Ștefan Meteș, Petre P. Panaitescu, Zenovie Păclișanu, Teofil Sauciu-Săveanu) și doi de onoare (Constantin I. Karadja, Nichita Smochină). Câțiva dintre istoricii excluși din Academia Română au reușit să supraviețuiască, fiind eliberați din reclusiune cu sănătatea zdruncinată (Silviu Dragomir, Ioan Lupaș, Ion I. Nistor), în timp ce patru dintre istoricii excluși din Academie (Alexandru I. Lapedatu, Zenovie Păclișanu, Radu R. Rosetti și Gheorghe I. Brătianu) și-au găsit sfârșitul în închisorile comuniste, unde au suferit un tratament inuman, plătind prețul suprem pentru faptul de a nu fi renunțat la propriile convingeri și idealuri⁶.

Deosebit de prețioase și instructive sunt constatările coordonatorilor Enciclopediei privind traiectoria producției istoriografice românești din ultimele decenii. Potrivit acad. Victor Spinei și m.c. Dorina N. Rusu, aceasta este extrem de bogată și variată, acoperind toate segmentele devenirii istorice a colectivităților umane din întreg spațiul carpato-dunărean din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. La o privire generală de ansamblu asupra istoriografiei naționale, se constată că marea majoritate a istoricilor din România și Republica Moldova și-au direcționat sfera intereselor științifice preponderent asupra evoluției în timp al

⁶ Ibidem, p. XII-XIII.

teritoriului actual al celor două state românești și doar puțini dintre ei au dedicat lucrări altor spații geopolitice, orientare care totuși este în extensie în ultimii ani. În schimb, un număr tot mai mare de autori români manifestă o tendință tot mai pronunțată de a trata evenimentele, procesele și fenomenele specifice românești în strânsă conexiune cu desfășurarea istoriei universale, urmând modelele ilustrate în mod strălucit la vremea lor de Gheorghe I. Brătianu, Leonid Boicu, Șerban Papacostea etc.

Schimbarea regimului politic în România, în decembrie 1989, și proclamarea independenței Republicii Moldova, în august 1991, au produs efecte benefice asupra științei istorice și a scrisului istoric românesc, deschizând noi orizonturi cognitive și oportunități de familiarizare cu ambianțe culturale elevate, toate acestea răsfrângându-se pozitiv asupra creațiilor științifice naționale. Chiar dacă un număr de istorici și arheologi din România și Republica Moldova, decepționați de posibilitățile restrânse ale împlinirilor profesionale din locurile natale, au emigrat în centre cu posibilități de afirmare superioare, mulți dintre ei continuă să se preocupe de teme legate de trecutul spațiului carpato-dunărean, păstrând legături profesionale pragmatice cu colegii din țară.

Foarte instructive și actuale sunt reflecțiile asupra bibliografiei selective din paginile Enciclopediei, care denotă, în opinia coordonatorilor, „o cantonare preponderentă încă din epoca profesionalizării istoriei și până în epoca contemporană spre prospectările cu tentă pozitivistă, uneori cu predilecție spre factologia fastidioasă, în detrimentul tărâmului ideilor”⁷. O astfel de orientare ar fi parțial justificată de realitatea că, pentru întinse perioade ale trecutului românesc se atestă o penurie a materialului informativ, astfel că în cunoașterea aspectelor relevante pentru definirea cadrului global de evoluție a societății se atestă numeroase incertitudini, de la structurile demografice, economico-sociale la acelea culturale și confesionale, fapt care descurajează elaborarea unor lucrări teoretice de anvergură. Cert este că soliditatea marilor sinteze se află într-o dependență directă de clarificarea chestiunilor de amănunt, din care cauză filosofia și metodologia istoriei, ca și teoria cunoașterii nu s-au bucurat decât de o atenție limitată și sporadică a reprezentanților scrisului istoric.

Din aceleași considerente ale necesității de a dispune de o imagine complexă asupra parametrilor istoriografiei românești contemporane, a oportunității prezentării instituțiilor specializate în prospectarea istoriei naționale și universale, a culegerilor de izvoare istorice, a instrumentelor de lucru și a periodicelor din țară ce reunesc studii, note, rapoarte de săpături și recenzii aferente trecutului istoric, coordonatorii Enciclopediei reprezentanților scrisului istoric românesc își propun, în perioada imediat următoare ca, împreună cu institutele patronate de Secția de Științe Istorice și Arheologie, să elaboreze noi instrumente de lucru, de natură să vină în sprijinul specialiștilor.

⁷ Ibidem, p. XVII.

La o primă încercare de plasare a Enciclopediei în cinci volume a reprezentanților scrisului istoric românesc în ansamblul istoriografiei contemporane, constatăm nu numai caracterul original și de unicat al efortului coordonatorilor de a aduna cele mai reprezentative nume ale reprezentanților scrisului istoric românesc și titlurile lucrărilor editate de exponenții acestei branșe, cu toate ramurile principale adiacente, ci și contribuția esențială a acestui impresionant proiect editorial la recunoașterea și afirmarea statutului contemporan al istoricului „de meserie”, a formelor de existență și de manifestare a istoriei ca disciplină de studiu sau/și ca știință (formă de cunoaștere)⁸, constituind o veritabilă pledoarie pentru istorie și pentru istoric, - pentru Istoria privită ca formă de cunoaștere a vieții oamenilor în funcție de criteriul adevărului și pentru Istoricul recunoscut ca specialist.

Nicolae Enciu

⁸ Ioan-Aurel Pop, *Statutul istoriei și al istoricului la un secol de la Marea Unire*, în *Istории ale Marelui Război și ale Unirii de la 1918*. Volum al Congresului Național al Istoricilor Români, Iași, 29 august – 1 septembrie 2018. Coord.: Victor Spinei, Gheorghe Iacob, Ionuț Nistor, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2019, p. 17-26.